

УДК 378.026:172.16:316.3:159.955.4

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

Опалюк Т.Л.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

Статтю присвячено дослідженню проблеми вияву та узагальнення дидактичного потенціалу гуманітарних дисциплін щодо формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Узагальнено можливості застосування організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання гуманітарних дисциплін з орієнтацією на забезпечення інтенсифікації інтерактивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу на засадах реалізації положень особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів.

Ключові слова: гуманітарні дисципліни, дидактика, рефлексія, соціальна рефлексія, освітній процес, вищий педагогічний навчальний заклад, майбутні вчителі.

Постановка проблеми. Важливою складовою фахової підготовки сучасного вчителя є забезпечення його здатності виявляти себе як сформована соціально зріла особистість, здатна виконувати свої функціональні обов'язки не лише як педагога-предметника, але й здійснювати рефлексію контраверсійних соціальних процесів, які відбуваються в Україні та світі. Отже, власне цим пояснюється потреба формування соціальної рефлексії студента вищого педагогічного навчального закладу, що й виявляється ще однією передумовою звернення до дослідження дидактичного потенціалу гуманітарних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новітні підходи та стратегії до організації освітньої діяльності у вищій школі в контексті реалізації положень Болонського процесу вивчали (А. Алексюк, Б. Бокуть, Я. Болюбаш, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Кузьміна, З. Курлянд, О. Молібог, Н. Ничкало та ін.); проблему професійно-педагогічного становлення викладача вищої школи, який формує особистість майбутнього вчителя (В. Галузинський, В. Гончаров, С. Григор'єв, М. Євтух, В. Колаховський, В. Кузнецов, Н. Ничкало розглядають педагогічну підготовку викладацьких кадрів для вищих навчальних закладів); питання вдосконалення професійно-педагогічної майстерності викладача вищої школи (В. Бабкіна, Є. Барбіна, В. Загвязинський, М. Єрецький, М. Іванова, В. Ковальова, О. Пехота, Г. Скок, М. Сметанський); зміст професійно-педагогічної діяльності викладача (Е. Абдюшев, В. Антипова, Є. Бережнова, З. Єсарева, Н. Кузьміна, Ю. Янковський); професійно-педагогічне становлення викладачів вищої школи (Є. Вознесенська, А. Кабош, Ж. Де Лансер, Р. Лалле, Ж. Леклерк).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Положення щодо використання дидактичного потенціалу організації та здійснення навчання з гуманітарних дисциплін у вищій педагогічній школі з проєкцією на цілеспрямоване формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя; рефлексійного аналізу освітньої й самоосвітньої соціально значущої діяльності на інтеграційній основі як чинника соціалізації особистості; засоби (нові інформаційні технології; інтенсифікація й активізація форм і методів навчання й самонавчання; реалізація задачного підходу в навчанні; індивідуальні науково-дослідні завдання; засоби іншомовного

спілкування; засоби гейміфікації на основі інтерактивної соціовзаємодії викладача і студентів у процесі навчання гуманітарних дисциплін; контекстне, проблемне, ситуаційне навчання та ін.).

Мега статті. Головною метою цієї роботи є на основі теоретичного аналізу сучасних дидактичних моделей навчання виявити та узагальнити дидактичний потенціал гуманітарних дисциплін щодо формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Узагальнити можливості застосування організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання гуманітарних дисциплін з орієнтацією на інтерактивну взаємодію суб'єктів освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. У галузевій концепції розвитку неперервної педагогічної освіти зазначається, що постійне вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників зумовлене зміною ролі людини у сучасному світі, баченням ідеалу освіченості людини та висуванням нових вимог до якості людського капіталу відповідно до культурно-духовних, суспільно-економічних і технологічних трансформацій, а також чисельних викликів глобального, європейського, національного, регіонального та місцевого рівнів. Педагогічна освіта є базовою для будь-якого фахівця, причетного до навчання, виховання, розвитку та соціалізації людини. Рівень педагогічної освіти визначає ефективність у вирішенні професійних завдань вихователя, вчителя, викладача вищого навчального закладу і системи освіти дорослих. Підготовка та підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників розглядається у цьому контексті як важлива передумова, що забезпечує проведення модернізації освіти на основі осмислення національного і зарубіжного досвіду [1].

Ключовим завданням професійної підготовки майбутніх учителів у педагогічному університеті є формування їх професійної компетентності, одним із показників якої є рівень сформованості їх професійно-педагогічних умінь. Формування професійних умінь майбутніх учителів (освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр), є комплексним процесом, який здійснюється впродовж усього курсу навчання в педагогічному університеті та включає в себе соціально-гуманітарну, психолого-педагогічну, фахову та практичну підготовку. Соціально-гуманітарна підготовка перед-

бачає поглиблення та професіоналізацію знань з українознавчого, історичного, філософського, правознавчого, культурологічного та інших напрямків. Зміст психолого-педагогічної підготовки визначається такими навчальними дисциплінами як педагогіка (дидактика, теорія виховання, історія педагогіки тощо) та психологія (загальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія та ін.). Фахова підготовка передбачає набуття студентами теоретичних знань з фундаментальних навчальних дисциплін спеціальності та спеціалізації, дисциплін фахового спрямування та методик викладання шкільних предметів, а також оволодіння практичними вміннями та навичками, необхідними для здійснення професійної педагогічної діяльності. Практична підготовка здійснюється через навчальні та фахові (педагогічні) практики [2].

У сучасній педагогічній літературі конструювання навчального процесу розглядається з двох боків, як навчання через інформацію і навчання через діяльність. Під час вивчення гуманітарних дисциплін ми можемо застосовувати різні форми, методи і засоби навчання. Проблема методів навчання завжди займала одне з провідних місць у вітчизняній дидактиці. Вона й досі актуальна, так як виховання самостійно мислячих, творчих людей передбачає пошук нових шляхів і нових методів навчання. Саме методи навчання втілюють стратегічну глобальну мету суспільства – формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості.

Загально дидактичну класифікацію методів з урахуванням специфіки цілей і змісту навчання, особливостей способів його засвоєння, характеру пізнавальної діяльності тих, хто навчається поширив на процес навчання І. Лернер. Він запропонував у свій час модель методу навчання, яка являє собою систему таких взаємопов'язаних елементів: мета вчителя, діяльність викладання з притаманними йому засобами; механізм зміни особистості; результат навчання. За моделлю І. Лернера вчитель ставить перед собою дидактичну мету, яка обумовлює його діяльність наявними у нього засобами; діяльність і засоби вчителя призводять до появи мети учнів, яка визначає їхню діяльність наявними у них засобами; дії і засоби учня визначають об'єктивні внутрішні процеси, які ведуть учня до досягнення мети, тобто засвоєнню змісту освіти, а звідси й до змін особистісних якостей [12].

У роботі А. Вербицького [9] дано визначення контекстного навчання як концептуальної основи інтеграції різних видів діяльності студентів (навчальної, наукової, практичної). Ним виявлені форми організації діяльності студентів у контекстному навчанні: навчальна діяльність академічного типу – квазіпрофесійна діяльність – навчально-професійна діяльність.

Особливу роль у контекстному навчанні відіграють активні форми й методи навчання або технології активного навчання, які спираються не тільки на процеси сприймання, пам'яті, уваги, а передусім на творче, продуктивне мислення, поведінку, спілкування [10]. Сьогодні широко застосовуються технології активного навчання, так як в них істотно змінюється і роль того, хто навчає, і роль тих, хто навчається.

Основною метою освітнього процесу є створення організованого, передбачуваного і цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості із заданими якостями. Формування у студентів фундаменту теоретичного мислення як важливої здібності творчої особистості успішно здійснюється у процесі пізнавальної діяльності, кінцевим продуктом якої є певні зміни психічного стану того, хто навчається. Він знаходить свій вираз у досягненні певного рівня розвитку, вихованості, знань, умінь, навичок. Для цього необхідно ретельно і наперед продумувати застосування певної педагогічної технології. Уміння запланувати і впровадити кожний метод, прийом, співвіднести його із змістом, з реальними можливостями навчаючихся і педагогів, з цілями і завданнями навчання [11].

У своїй дисертаційній роботі «Система формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів» М. Марусинець характеризує рефлексійні процеси щодо педагогічної діяльності, опираючись на дослідження вчених (Н. Кузьміна, Г. Метельський, Л. Яковлева та ін.), які часто вживають термін «педагогічна рефлексія», як якісну характеристику суб'єкта діяльності, що перетворює світ, носія свідомості і самосвідомості, що усвідомлює специфіку свого професійного «Я» [3]. Педагогічна рефлексія, виникаючи як явище, зумовлене потребами вчителя, трансформується в стійку особистісну освіту, яка відображає особливості професійного становлення вчителя і свідчить про його ступінь свідомого і творчого ставлення до педагогічної діяльності [4, с. 28].

Вчена цитуючи дослідників, зазначає, що *педагогічна рефлексія* – специфічний вид діяльності вчителя, що лежить в основі його вдосконалення через здатність до самоаналізу з метою усвідомлення цілей і структури своєї діяльності та засобів її оптимізації, усвідомлення себе суб'єктом власної діяльності: своїх особливостей, здібностей, того, як його сприймають учні, батьки [5; 6 та ін.].

Л. Яковлева, досліджуючи це явище, зазначає, що процес навчання у педагогічному ВНЗ повинен бути спрямований на формування готовності студентів до педагогічної рефлексії. Дослідниця характеризує цю готовність як системну, соціально-психологічну якість особистості майбутнього вчителя, що передбачає осмислення процесу й результатів педагогічної діяльності, набуття вміння аналізувати й усувати недоліки з метою підвищення ефективності вирішення творчих педагогічних задач, виокремлюючи такі складові рефлексії, як самооцінка, самовиховання, самоосвіта [7].

У своїх наукових дослідженнях, ми вважаємо цікавим, визначення професійної та професійно-педагогічної рефлексії – співвіднесення себе, можливостей свого «Я» з тим, що вимагає обрана професія, у тому числі з існуючими про неї уявленнями; являє собою єдність людського (здатність до самонавчання, аналіз причинно-наслідкових зв'язків, сумнівів, реалізації ціннісних орієнтацій, роботи над собою) та професійного (тобто застосування цієї здібності до важких умов та обставин професійного життя). Ці уявлення розвиваються й допомагають людині сформулювати отримані результати, пе-

редбачити цілі подальшої роботи, скоректувати свій професійний шлях [8]. Також ми розглядали основні зарубіжні концепції щодо рефлексійного викладання: Дж. Дьюї (J. Dewey) встановив зв'язок між рефлексійним мисленням та процесом викладання. На думку автора, рефлексійні процеси є найважливішою частиною педагогічної діяльності як у викладанні, так і у вихованні; Д. Шон (D. Schon) вважає, що рефлексія у процесі діяльності здійснюється безпосередньо під час викладання у формі спонтанної реакції учителя на цей процес і на проблеми, які виникають у результаті інтеракції педагога зі студентами. Така рефлексія відбувається у реальному часі та вимагає швидкого розуміння того, що відбувається, та невідкладного рішення проблеми [8].

Основними факторами, що сприяють формуванню соціальної рефлексії студентів майбутніх учителів є вивчення гуманітарних дисциплін. Наші спостереження, систематичні співбесіди, опитування та регулярне анкетування студентів, майбутніх вчителів засвідчують, що з кожним навчальним роком значно зростає інтерес студентів до тих освітніх технологій, які розробляються вченими світу, вітчизняними науковцями і методистами, впроваджуються в практику роботи шкіл та вищих педагогічних закладів України. На прикладі вивчення таких гуманітарних дисциплін, студентами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, спеціальності «Соціальне забезпечення», як: «Соціальні мережі», «Методика роботи з молодіжними і дитячими організаціями», «Соціальний захист дитинства», «Інноваційні технології в соціальній допомозі», «Вступ до спеціальності «Соціальне забезпечення»», «Основи сценарної роботи соціального педагога» і т. п., ми мали змогу конкретизувати їх психолого-педагогічний зміст; механізми забезпечення комплексного системного психолого-дидактичного впливу на найважливіші процеси у свідомості особистості студента вищого педагогічного навчального закладу; категорійну базу оцінки ефективності формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі навчання гуманітарних дисциплін у вищому педагогічному навчальному закладі на інтеграційній основі; науково-педагогічний і дидактико-методичний супровід та рівень психолого-дидактичного проектування; специфікація труднощів; вектор спрямованості розвитку соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі навчання гуманітарних дисциплін.

Практичне значення впровадження визначається тим, що у практику роботи вищого педагогічного навчального закладу через об'єднану дидактичну систему формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі навчання гуманітарних дисциплін здійснювалася підготовка науково-методичного (для викладачів гуманітарних дисциплін) та дидактико-методичного (для студентів) забезпечення щодо впровадження в освітню практику вищої школи (спеціальність 01 «Науки про освіту») домінуючих форм організації навчання (варіативність самостійних, індивідуальних та індивідуально-самостійних соціально-ситуаційної тематики робіт, різні види консультацій, науково-дослідна робота студентів). Використовувалися сукупності

методів (самостійного пошуку професійно-фахової соціально значущої інформації; самостійного дослідження виучуваного мовного, мовленнєвого, літературного чи дискурсивного соціоявища; використання сучасних інформаційних технологій, рефлексійного аналізу здійснюваної освітньої й самоосвітньої діяльності на інтеграційній основі; узагальнення результатів і прогнозування соціально значущої діяльності); засобів навчання (нові інформаційні технології; інтенсифікація й активізація форм і методів навчання й самонавчання; реалізація задачного підходу в навчанні; індивідуальні науково-дослідні завдання; засоби іншомовного спілкування; засоби гейміфікації на основі інтерактивної соціовзаємодії викладача і студентів у процесі навчання гуманітарних дисциплін; контекстне, проблемне, ситуаційне навчання та ін.). Проведено науково-методичний спецсеминар для викладачів гуманітарних дисциплін «Дидактико-методичні основи формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя в освітньому процесі вищого педагогічного навчального закладу» та авторський факультатив «Соціальної рефлексії майбутнього вчителя». Оновлено освітні програми з гуманітарних дисциплін на засадах професійно-фахової спрямованості та соціально значущого контексту навчання, навчальні й навчально-методичні посібники та методичні рекомендації до них. Все це сприяло формуванню у майбутніх вчителів варіативності мислення, здатності реалізовувати прогностичну, дослідницьку, управлінську, дидактико-методичну та інші виробничі функції.

У підсумку щодо актуальності та доцільності звернення до ґрунтовного розгляду питань, пов'язаних із застосуванням форм організації навчальної діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі можна констатувати, що вона полягає, перш за все, у процесі формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя. У своїх дослідженнях ми зазначаємо, що формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки (і стратегічного спрямованості на інноваційний тип діяльності та майбутню професію) реалізується через застосування відповідних форм організації навчання, з-поміж яких ми виділили самостійну роботу (як основну, відповідно до концепції про освіту впродовж життя та концепції компетентнісної освіти) та форми організації навчальної діяльності у процесі вивчення системи педагогічних дисциплін, які мають особливо високий потенціал щодо розвитку соціальної рефлексії студента [13]. Такий підхід відповідає вимогам сьогодення і сприяє усвідомленому психолого-педагогічному та фаховому саморозвитку майбутнього вчителя, збагачує зміст його підготовки, створює умови для стимулювання й цілеспрямованого розвитку творчих здібностей студентів, готує фундамент для продуманого та ефективного впровадження спеціальних курсів по вивченню і застосуванню нових, малодосліджених, зокрема інтерактивних технологій у практику фахової підготовки майбутнього вчителя через навчання саме гуманітарних дисциплін.

Висновки і пропозиції. Отже, на основі узагальнення вияву та дидактичного потенціалу гуманітарних дисциплін щодо формування соці-

альної рефлексії майбутнього вчителя а також можливостей застосування організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання гуманітарних дисциплін з орієнтацією на забезпечення інтенсифікації інтерактивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу на засадах реалізації положень особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів можна зробити висновки, що важливою складовою фахової підготовки сучасного вчителя є забезпечення його здатності виявляти себе як сформована соціально зріла особистість, здатна виконувати свої функціональні обов'язки. У процесі розвитку соціальної рефлексії студента ми позначаємо можливості навчальних гуманітарних дисциплін та організаційних форм навчання, які в сукупності, найбільшою мірою відповідають за розвиток соціальної рефлексії майбутнього вчителя та безпосередньо впливають на загальну ефективність навчальної діяльності, відповідно, формуючи соціальну рефлексію студента. На прикладі вивчення гуманітарних дисциплін, студентами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка ми мали змогу конкретизувати механізми забезпечення комплекс-

ного системного психолого-дидактичного впливу на найважливіші процеси у свідомості особистості студента вищого педагогічного навчального закладу, з'ясувати вектор спрямованості розвитку соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі навчання гуманітарних дисциплін.

Подальшого розвитку й конкретизації набудуть положення щодо використання дидактичного потенціалу організації та здійснення навчання з гуманітарних дисциплін у вищій педагогічній школі з проєкцією на цілеспрямоване формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя; рефлексійного аналізу освітньої й самоосвітньої соціально значущої діяльності на інтеграційній основі як чинника соціалізації особистості; засоби (нові інформаційні технології; інтенсифікація й активізація форм і методів навчання й самонавчання; реалізація задачного підходу в навчанні; індивідуальні науково-дослідні завдання; засоби іншомовного спілкування; засоби гейміфікації на основі інтерактивної соціовзаємодії викладача і студентів у процесі навчання гуманітарних дисциплін; контекстне, проблемне, ситуаційне навчання та ін.).

Список літератури:

1. Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти. Наказ МОН № 1176 від 14.08.13 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до концепції: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/.
2. Концепція педагогічної освіти. Схвалено колегією Міністерства освіти України 23 грудня 1998 року. Протокол № 17/1-Б – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до концепції: http://www.intellect-invest.org.ua/social_history_pedagogical_material_period_osvita_1991-/.
3. Марусинець М.М. Система формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Марусинець Мар'яна Михайлівна. – Івано-Франківськ, 2012.
4. Єрмакова С. С. Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Єрмакова Світлана Станіславівна; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2003. – 266 с.
5. Бехоева А. А. Развитие профессионально-педагогической рефлексии у студентов университета – будущих учителей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Бехоева Ася Абдулмуслимовна; Владикавказ. гос. пед. ун-т. – Владикавказ, 2005. – 143 с.
6. Кравець Л. М. Виховання потреби у самоаналізі професійної діяльності в майбутніх педагогів / Л. М. Кравець // Вісн. Прикарпат. ун-ту: зб. наук. пр. – Івано-Франківськ, 2006. – Вип. 12. – С. 15-22.
7. Яковлева Л. В. Формирование готовности будущего учителя к педагогической рефлексии: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Яковлева Людмила Владимировна; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова – М., 1991. – 17 с.
8. Опалюк Т. Л. Розвиток рефлексії особистості як фундаційна основа формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя / Т. Л. Опалюк // Науковий журнал «Молодий вчений» № 8(48) серпень, 2017 р. С. 268-272.
9. Вербицкий А. Активные методы обучения в высшей школе: контекстный подход. М., 1989. – 127 с.
10. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе: Учеб. пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 437 с.
11. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти. Монографія. – Умань: РВЦ «Софія», 2008. – 332 с.
12. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1990. – 186 с.
13. Опалюк Т. Л. Активно використовувані форми організації навчальної діяльності у педагогічних університетах у процесі формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя / Т. Л. Опалюк // Інтернаука: научний журнал. – № 17(21). – М., Изд. «Интернаука», 2017.
14. Малихін О. В. Формування рефлексивної компетентності студентів в освітньому процесі вищої школи. Монографія. Компетентнісно орієнтована освіта: якісні виміри О. В. Малихін, О. І. Герасимова – редкол.: Огнев'юк В. О. та ін. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – 15,3 др. арк. – С. 128-150.

Опалюк Т.Л.

Каменец-Подольский национальный университет
имени Ивана Огиенко

ДИДАКТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН ПО ФОРМИРОВАНИЮ СОЦИАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация

Статья посвящена исследованию проблемы проявления и обобщения дидактического потенциала гуманитарных дисциплин по формированию социальной рефлексии будущего учителя. Обзор возможности применения организационных форм, методов, приемов и средств обучения гуманитарным дисциплинам с ориентацией на обеспечение интенсификации интерактивного взаимодействия субъектов образовательного процесса на основе реализации положений лично ориентированного и компетентностного подходов.

Ключевые слова: гуманитарные дисциплины, дидактика, рефлексия, социальная рефлексия, образовательный процесс, высшее педагогическое учебное заведение, будущие учителя.

Oralyuk T.L.

Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University

DIDACTIC POTENTIAL OF HUMANITARIAN DISCIPLINES IN CONNECTION WITH THE FORMATION OF SOCIAL REFLEXION OF FUTURE TEACHERS

Summary

The article is devoted to the study of the problem of manifestation and generalization of the didactic potential of humanitarian disciplines in the formation of the social reflection of the future teacher. The possibilities of applying organizational forms, methods, techniques and means of studying humanitarian disciplines with the focus on ensuring the intensification of the interactive cooperation of subjects of educational process on the principles of realization of the provisions of the personally oriented and competent approaches are generalized.

Keywords: humanitarian disciplines, didactics, reflection, social reflection, educational process, higher pedagogical educational institution, future teachers.